



Atf: Yılmaz, N. ve Demirel, Ş. (2023). Budist Dönemde Hindistan'da Eğitim. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12, 63-70
Citation: Yılmaz, N. ve Demirel, Ş. (2023). Education in India in the Buddhist Period. *Vankulu Journal of Social Studies*, 12, 63-70

Araştırma Makalesi / Research Article

Nesrin YILMAZ*

Şengül DEMİREL**

*Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Van/Türkiye.

*PhD Student, Department of History, Van/Türkiye.

nsrnylmz03@gmail.com ORCID: 0000-0001-8992-8590

**Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bilim Dalı, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Van/Türkiye.

**Assoc. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Literature, Department of History, Van/Türkiye.

senguldemirel@vyu.edu.tr ORCID: 0000-0002-0174-6379

Budist Dönemde Hindistan'da Eğitim

Education in India in the Buddhist Period

Öz

Brahmanizm'in Hindistan'da egemen olduğu yıllarda eğitimin amacı Brahma'ya ulaşmaktı ve bu uğurda erdemli olmak için çabalamak asıl uğraş kabul edilmekteydi. Hindistan'da kutsal metin kabul edilen Veda metinleri yalnızca Brahmanlar tarafından yorumlanır ve kimseye öğretilmezdi. MÖ. VI. yüzyılda Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Brahmanizm'e karşı Budizm doğmuştur. Gautama Siddhartha tarafından kurulduğu kabul edilen Budizm'in, Brahmanizm'e dayalı eğitim sisteminde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. İnsanların eşit eğitim almasına olanak sağlayan Budizm, hiçbir canlıya zarar verilmemesi temel üzerine kurulmuştur. Eski Hindistan'da verilen eğitimi, genelde "dinî eğitim" ve "normal eğitim" olarak iki başlık altında incelemek mümkündür. Buda, gezgin bir keşiş gibi gittiği yerlerde halka öğretisini anlattı. Gidemediği yerlere de müritlerini gönderdi. Her meslekten insanlar Budizm öğretisini kabul etmeye başladılar. Pek çok yerde, "Vihara" adı verilen manastırlar inşa ettiler. Bu manastırlar eğitim ve kültür merkezleri haline geldi. Budistler, Buda'nın vaazlarının; dört yüz yıl kadar sözlü olarak nesilden nesle aktarıldığına ve daha sonar Pali-Kanon adlı bir kitapta toplandığına inanırlar. Kutsal metinleri, üç sepet anlamına gelen ve Pali dilinde yazılan "Tripitaka" veya "Tipitaka"nın öğretilmesi esas alınmıştır. Manastıra gelen öğrencilere "Tripitaka" öğretilmekteydi. Bu çalışmada; tarihte bir dönem Türk Devletlerini de etkisi altına alan Budizm'in Hint eğitim tarihindeki rolü ve eğitime nasıl katkılar sunduğu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Budizm, Brahmanizm, Hindistan, Tripitaka, Siddhartha Gautama, Veda.

Abstract

During the years when Brahmanism was dominant in India, the purpose of education was to reach Brahma and striving to be virtuous was considered the main endeavor for this purpose. Vedic texts, which were considered sacred texts in India, were interpreted only by Brahmins and were not taught to anyone. B.C. VI. Buddhism was born in the northeast of India in the 19th century, against Brahmanism. Major changes have occurred in the education system of Buddhism, which is accepted to be founded by Gautama Siddhartha, based on Brahmanism. Buddhism, which allows people to receive equal education, is founded on the principle of not harming any living creature. It is possible to examine the education provided in ancient India under two headings: "religious education" and "normal education". Buddha explained his teachings to the people wherever he went, like a wandering monk. He sent his disciples to places he could not go. People from all walks of life began to accept the teachings of Buddhism. They built monasteries called "Vihara" in many places. These monasteries became centers of education and culture. Buddhists believe that Buddha's sermons; They believe that it was passed down orally from generation to generation for about four hundred years and was later collected in a book called the Pali-Canon. The basis is to teach the sacred texts "Tripitaka" or "Tipitaka", which means three baskets and is written in Pali language. Students who came to the monastery were taught "Tripitaka". In this study; The role of Buddhism, which influenced the Turkish States for a period in history, in the history of Indian education and how it contributed to education will be examined.

Keywords: Buddhism, Brahmanism, India, Tripitaka, Siddhartha Gautama, Veda.

Giriş

Eğitim tarihsel ve toplumsal bir olgudur. Bu olgunun hareket noktası insandır. İnsanlar kadim dönemlerden beri bir topluluk içinde yaşama gereği hissetmiş ve bu yaşamın bilişsel gereklerini kendilerinden sonraya aktarmışlardır. Tarihsel bir devrim olarak süregelen bu aktarım insan topluluklarının bilgi birikimlerinin de temelleridir. Eğitim, bireyleri toplum ortamında toplumsal değerlerle uyumlu olarak etkileme, söz konusu değerleri bireylere kazandırma sürecidir. Eğitimin olabilmesi için toplumsal bir ortamın bulunması koşulu vardır. Toplum yaşamı olmayan yerde eğitimden söz edilemez (Gül, 2004, s.226). Bu bağlamda toplumun yaşam biçimi olarak tanımlanan kültürle eğitim arasında doğrudan bir ilişki vardır. Eğitim, insanı kültürel yaşama hazırlayan tüm toplumsal süreçleri içerir. Bu sayede, toplumun ferdi olan insan, derece derece kültürün üyesi ve alıcısı konumuna gelir. İnsanlar ve toplumsal kurumlar bireyin kültürlenme süreci için gereklidir. Birey, onlarla nasıl ilişki kuracağını öğrenir. Onların tavırlarını, davranışlarını, dillerini örnek alır (Gutek, 1997, s.4). Dolayısıyla bir toplum, ideal ve tahayyüllerini fertlerine eğitimle aktararak, kurguladığı insan tipini inşa eder. Bu durum, bir toplumun millet oluşunun alametlerindedir.

Hint coğrafyasının zengin etnik kökeni hem din hem de eğitimde büyük rol oynamıştır. Bu kültürel mozaik, kuşkusuz bir yandan tarihsel rollerini ifa ederken bir yandan da kültürel varlıkları ve toplumsal yaklaşımları, eğitim anlayışlarıyla harmanlamıştır (Şahin, 2022, s.674). Bu bağlamda tarihin ilk dönemlerinden itibaren eğitimin temelinde hiç kuşkusuz dini oluşumların olduğunu söylemek gerekmektedir.

Hindistan’da eğitim tarihinde en etkili iki din olan Hinduizm (Brahmanizm) ve Budizm’in çok büyük etkiye sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Özellikle, kast sisteminin temelinde bulunan Brahmanizm, eğitim sistemini derinden etkiledi. Din adamı olan Brahmanlar eğitimin temel unsurları haline geldi. Toplumsal tabakalardan oluşan kast sistemi keskin kurallara dayanmakta olup Brahmanlar bu sistemin en üst sınıfını oluşturuyorlardı. Brahmanizm’in egemen olduğu yıllarda eğitimin amacı Brahma’ya ulaşmaktı ve bu uğurda erdemli olmak için çabalamak asıl uğraş kabul edilmekteydi. Hindistan’da kutsal metin kabul edilen *Veda metinleri*¹ yalnızca Brahmanlar tarafından yorumlanır ve kimseye öğretilmezdi (Demirel, 2016, s.54).

Öte yandan VI. yüzyılda Hindistan’ın kuzeydoğusunda doğan Budizm ise, Brahman şekilciliğine-karşı çıkan, ahlâken temizlenme, duyguları dizginleme, insanları eşit görme ve diğer tüm canlılara sevgi ve saygı duyma temelleri üzerine inşa edilmiştir (Tümer, 1992b, s.352). Budizm’in, temelde Brahmanların sorgulanamaz imtiyazları, sınırsız yetkileri, kast sistemi ve eşitsizliğe tepki olarak doğduğu söylenebilir.

“Budizm” kelimesi Batı dillerinde Buda’nın kurduğu söylenen dinin adı olarak kullanılmaktadır. Budizm’in kurucusunun asıl adı *Siddhartha Gautama*’dır. “Aydınlanan”, “uyanık” anlamındaki *Buda (Buddha)* onun lakabı olup; bu lakap, gerçeği bulduğu ve aydınlandığına inanıldığı için sonradan verilmiştir. Gautama kendini ne Tanrı’nın bir peygamberi ne de onun bir temsilcisi olarak ilan etmiştir. Ruhani bir rehber ve bir keşiş olduğunu ileri süren Prens Gautama, öğretileri ile yalnızca insanların kurtuluşunu amaçlamıştır (Tümer, 1992, s.352; Kayalı, 2022, s.176; Ellwood ve Alles, 2007, s.62). Brahman sınıfının sonsuz gücüne tepki olarak kurtuluşu arama çabasına giren Buda, tanrıların ve kurban törenlerini yöneten kişilerin gereksizliğini vurgulamıştır (Demirel, 2017, s.569). Cemil Meriç, Budizm hakkında şunları ifade etmektedir: “Buda hem gönlünün hem de mabedinin kapılarını bütün insanlığa açtı, dostlarını bir araya topladı. Gemisine yalnız karısını bindiren Nuh, gemisine bütün insanları çağıran Buda...” (Meriç, 2022, s.177). Yine Buda ve izlediği yol kast edilerek şu ifadeler kullanılmıştır: “Hiçbir insan bu kadar tanrısız ama bu kadar tanrısal yaşamamıştı.” (Hopkins, 1895, s.325).

Buda’nın ölümünden hemen sonra Magadha Krallığı’nın başkenti Rajagaha’da bir konsil toplanmış fakat keşişler arasındaki fikir ayrılığından dolayı herhangi bir sonuca varılamamıştır. Akabinde toplanan ikinci konsilde bazı düzenlemeler yapılmış ve üçüncü konsil ise İmparator Aşoka (MÖ 273-236) zamanında toplanmıştır. Aşoka tebaası arasında inanç birliği ve sükuneti sağlamak amacıyla Budizm’i destekledi. Bu dönemde halinde Budizm’e yoğun bir katılım olmuştur. Çünkü siyasal destek gören inançların halk tarafından kolayca benimsendiği ve daha hızlı yayıldığı söylenebilir (Demirel, 2015, s.130; Tümer ve Küçük, 1993, s.137; Tümer, 1992, s.353). Dördüncü konsil Kuşan sülalesine mensup İmparator Kanişka tarafından MS II. yüzyılda toplanmıştır. Bu konsilden sonra Budizm, Seylan (Hinayana) ve Şimal (Mahayana) yani *Küçük Araba* ve *Büyük Araba* olmak üzere iki ana mezhebe ayrılmıştır. Önceleri yasak olan Buda’nın resmi ve heykellerinin yapılması yasağı kaldırılmıştır. Hatta İmparator Kanişka, Buda’nın resimlerinin bulunduğu paralar bastırmıştır. Netice itibarıyla Buda karşı çıktığı sondan kurtulamayıp insan biçiminde bir tanrıya dönüştürülmüştür (Günay, 1999, s.182; Kayalı ve Hakman, 2021, s.12).

Hindistan’da verilen eğitimlerin tümü genel olarak dinî ve laik olmak üzere ikiye ayrılabilir gibi dinî eğitimin seküler eğitimden daha fazla olduğu da söylenebilir. Buda ile başlayan süreç, öğrencileri tarafından devam ettirilmiştir. Buda sağlığında gezgin bir keşiş gibi gittiği yerlerde öğretilerini anlatmış ve hayatının büyük bir kısmını kendi idrak etmiş olduğu uyanışın yöntemlerini başkalarının da aydınlanabilmesi için onlara

¹ Hindistan’ın en eski metinleri olarak kabul edilir. Detaylı bilgi için bk. Demirel, 2017; Tümer, 1992a, s.329.

öğretmek için göndermiştir. Bunun dışında, o, gidemediği bazı bölgelere de misyonerler göndermeye başlamıştır. Her meslekten insanlar ona intisap ettiler. Buda, onlara dünyayı dolaşarak barış, sevgi ve hikmeti yaymakla görevlendirmiştir. Bu misyonerler gittikleri yerlerde hem Dhamma'yı² insanlara anlattılar hem de kendilerine ait binalar kurmaya başladılar. Bu binalar zamanla manastırlara dönüştü. Böylelikle en eski bekar keşişler teşkilatı Budizm'de görülmeye başlanmıştır. Buda'nın tercih ettiği ve müritlerine önerdiği yaşam tarzı manastır yaşamıdır. Bahsi geçen keşişler teşkilatının özel adı olan "sangha" keşişler topluluğuna verilen ortak addır. Buda'nın aydınlanmaya giden yolda edindiği tecrübeler, manastır hayatının ilk ve en önemli örneğini oluşturuyordu. Sanghaların doğuşu ve gelişmesiyle birlikte manastıra özgü eğitim sistemi ortaya çıkmıştır. Sanghalar başlarda ticaret yolları üzerinde yoğunlaşmıştır. Manastır hayatı Hindu geleneğinde, bilhassa Budizm ve Caynizm'de önemli bir yere sahiptir. Budizm dininde manastırlar, MÖ III. yüzyıldan itibaren Budist keşişlerin ilim ve eğitim merkezleri olarak kurulmuştur. Budist dönemde sistemli, örgütlü ve kurumsal bir eğitim yapısı belirmiş ve "vihara" adı verilen manastırlar en önemli eğitim ve kültür merkezleri olarak faaliyet göstermeye başlamışlardır. Viharalar, genel ayin salonu, meditasyon odası, kutsal emanetler bölümü, keşişlerin kaldığı oda ve avludan oluşan bir külliye görevi görüyordu. III. ve IV. yüzyıllardan itibaren kurulmaya başlayan Budist manastırlarında "toyin" denilen Budist keşişler Budizm'in diğer ülkelere yayılmasını sağlamışlardır (Kaya, 2021, s.36; Tümer ve Küçük, 1993, s.166; Kayalı, 2022, s.177; Turan, 2013, s.2-3; Şen, t.y., s.170; Emektar, 2019, s.17; Gürkan, 2023, s.558).

İlk öğretileri sözlü olan Buda'nın zamanla etrafında birçok mürit toplandı ve Budizm'i seçen keşişler, kendisiyle birlikte dünyadaki her şeyi terk ederek eğitim ve konaklama için manastırları kullanmaya başladılar. Bu öğretilerin en belirgin özelliği, tapınılacak üstün bir varlığa yer vermemesi ayrıca her şeyin serbestçe incelenebileceği ve denenebileceği esasına dayalı bir felsefi anlayış üzerinde temellendirilmişti. İnançlarını, dinin ötesinde bir felsefe ve hayat tarzı olarak tanımlayan Budistler, eğitim yoluyla bir taraftan ahlaki yaşama rehberlik ederken, diğer taraftan insanın eylem ve düşüncelerinin farkında olmasını ve gerçek mutluluğa ulaşmasını sağlamaya çalışmak istemişlerdir (Akira, 1990, s.38; Erşan ve Akdeniz, 2019, s.92-93). Buda, sangha cemaatinin erkek ve kız kardeşlerin, her iki cinsiyetten sıradan dinleyicilerin, bilge ve eğitimli olanların, kutsal yazılar konusunda bilgili kişilerin, bilgileri vaaz edenlerin, bilinir hale getirenlerin ve onları açıklığa kavuşturanların yardımıyla hakikatin her yere yayılacağını ifade etmiştir (Omvedt, 2003, s.64).

Buda kendinden sonra öğretilerini ihtiva eden yazılı bir eser bırakmamıştı. Budistler, Buda'nın vaazlarının *Pali-Kanon* adlı bir kitapta toplandığına ve dört yüz yıl kadar sözlü olarak nesilden nesile aktarıldığına inanırlar. Kutsal metinleri, *üç sepet* anlamına gelen ve Pali dilinde yazılan "Tripitaka" veya "Tipitaka"nın öğretilmesi esas alındı. Üç sepet, Aşoka himayesinde MÖ 250'lere doğru toplanan üçüncü Budist konsilinde son şeklini almıştı. Hükümdar Aşoka, Buda öğretilerini kaleme aldırdı ve *Tripitaka Yasası* diye bilinen derlemeyi hazırlattı. Aşoka'nın bu girişimi Budizm tarihi açısından dönüm noktası oldu. Kutsal kitapta yer alan; keşiş ve rahibelikle ilgili kurallar, ayin usulleri, beslenmenin ve giyinmenin özellikleri, Buda'nın hayatı, konuşmaları, vaazlarının yorumu, Budizm felsefesi vb. konular işlenirdi. Buradaki maksat Buda'nın bir aydınlanma sonucu bulduğu gerçekleri dogma hâlinde sunmak yerine aydınlanma yöntemini öğretmek ve böylelikle metodu öğrenen kimselerin kendi çabalarıyla bu gerçekleri bulup kişisel tecrübeleriyle doğrulamalarını dayandırmaktır. Bu anlayışa göre Budalık yolu herkese açıktır. Bunun için viharalarda uygulanan en önemli ritüel "Pabbaja" adı verilen dış dünyadan uzaklaşma deneyimidir. 7 yaşlarında manastıra giren çocuğa pabbaja denilmektedir (Tümer ve Küçük, 1993, s.68; Güzeldal, 2019, s.71-72; Banerjee, t.y., s.2-3). Acemiler için genellikle minimum yaş 14'tür. Ancak özel durumlarda bu yaş 7'ye indirilebilirdi. Bu tür genç acemilere "karga kovalayanlar" manasındaki *kakutte-paka* denilirdi (Akira, 1990, s.62; Banerjee, t.y., s.2-3).

Öğrenciler, manastırlardaki eğitim sürecine dahil oldukları andan itibaren aile ve akrabalarından, manastır sınırları dışındaki dünyadan feragat etmiş oluyordular. Budist manastırlarına her kasttan öğrenci kabul edilirdi. Ancak eğitimi süresince tüm kast üyeliği sona erer, diğerleriyle mutlak anlamda eşitlenirdi. Manastıra giren aday eğer çocuksa ailesinin izni gerekiyordu ve adayda bulaşıcı herhangi bir hastalık bulunmamalıydı. Pabbaja uygulamasında, öğrencilerin başları tamamen tıraş edilir ve sarı kıyafetler giydirilirdi. Öğrencinin takdim edilmesinden sonra Buda'ya, dine ve manastıra hayatı boyunca bağlı kalacağını ifade eden bir yemin ettirilirdi ve "Upasampada" (tarikata giriş) törenine geçilirdi. Bu tören, öğrencinin manastırdaki eğitiminin on ikinci yılında yani ortalama on sekiz yaşına geldiğinde gerçekleştirilirdi. Acemilik yılları boyunca "Sharman" adıyla anılan öğrenci, tüm hocaların hazır bulunduğu bir salona alınırdı. Fakat ilk önce hocalar kendi aralarında öğrenci için bu ayininin düzenlenmesinin uygun olup olmadığına karar verirdi. Çoğunluğun onaylamasıyla Upasampada ayinine başlanırdı. Ayin tamamlandığında öğrencinin ailesi dahil dış dünyayla tüm ilişkileri sona ererdi. Bu törenden sonra aday, teşkilata tam olarak girmiş sayılmaktaydı. 20 yaşına gelmiş adayın keşiş olması için yeterli bilgiye sahip olması ve diğer keşişlerin onayı gerekmektedir (Turan, 2004, s.71-72; Güzeldal, 2019, s.72-73).

² Dhamma/Dharma, Buda'nın telkininin esasını, doktrini, cihanşümul hakikati ifade etmekle eder. Ontolojik olarak Buda'dan öncedir. Buda, dhammanın ifadesi, tarihi tezahürüdür. Detaylı bilgi için bk. Tümer ve Küçük, 1993, s.159.

VI. yüzyıldan itibaren viharalar geleneksel karakterlerinden sıyrılıp laikleşmeye başladı. Böylelikle manastırlar akademik öğrenim ve bilim merkezlerine dönüşmeye başladılar. Öğrenim yalnızca sangha üyeleri ile sınırlı kalmayarak Budistlerin yanı sıra Budist olmayanların da dahil olabileceği eğitim kurumlarına dönüştüler. Budizm'in gelişmesinde manastır teşkilatının önemi oldukça büyüktür. Sanghalar Hindistan'da büyük bir etki yarattı. Güçlü bir kardeşliğin üyeleri olarak keşişler, tüm ülkeye yayıldılar. Nālandā, Pahārpura ve Vallabhī gibi yerler Budist öğreniminin tanınmış merkezlerine dönüştü. Zamanla gelişmiş üniversiteler olan "mahavihara" haline geldiler. Mahaviharaların IV.-V. yüzyıldan itibaren geliştirildiğini öne süren görüşler de mevcuttur (Sarao, t.y.; Singh, 2022, s.4; Hopkins, 1895, s.324). Mahaviharalar, viharalardan çok daha kapsamlı, merkezi bir manastır şeklindeydi. Patrik veya başkeşişlerin başkanlığında idi. Budizm'in ve edebiyatının gelişimine büyük katkı sağladı (Singh, 2022, s.4-5). Eski Hindistan'ın tanınmış üniversitelerinin kökeninin buralardan geldiği söylenmektedir (Omvedt, 2003, s.68). Nālanda ve Takshaśilā gibi manastırlarda tıp, kimya, astronomi ile birlikte Budist felsefi ve dinî edebiyat da öğretiliyordu (Kayalı ve Hakman, 2021, s.227).

Budist manastırlarında öğretmenler, yalnızca eğitim ve idarî meselelerden değil aynı zamanda öğrencilerle birlikte viharanın düzeninden de sorumluydular. Ayrıca öğrencilerin beslenmesi, giyinmesi, barınması, tedavileri ile ilgili tüm işler öğretmenlerin sorumluluğundaydı. Öğretim metodu, sözlü anlatım ve soru-cevaptan ibaretti. Karakter eğitimi, tüm dinî içerikteki programlarda olduğu gibi burada da esas alınır. Budist dönemde de Vedic eğitim anlayışı devam ettirilmiş ve öğrencilerin psikolojik gelişiminden ziyade ahlaki yapısının gelişmesi hedeflenmişti. Ancak öğrencinin belli bir döneme gelmesiyle birlikte zihinsel eğitim programı da uygulanmaya başlanırdı. Bu program, aşağıdaki metotlar çerçevesinde takip edilmiştir:

1. **Sözlü Eğitim:** Budist dönemde yazının, kâğıdın ve matbaanın yeterince gelişmemesi nedeniyle Vedic Çağı'ndaki gibi eğitim söze dayalıydı. Öğretmen tarafından gerçekleştirilen sözlü anlatımları öğrencilerin ezberlemesi beklenirdi. Yine öğretmen, öğrenme sürecini kalıcı hâle getirmek için sorularla öğrencilerin ezberini kontrol ederdi (Thomas, 2004, s.219).
2. **Tartışma:** Halkın önünde düzenlenen tartışmalarda başarılı olmanın yolu diyalektik tekniklerine hâkim olmaktı. Öğrenci, kendi argümanını rasyonel bir şekilde temellendirebilmeli, karşıt fikirleri çürütebilmeli ve eleştirilere karşı tatmin edici açıklamalar getirebilmeliydi. Söz konusu beceri düzeyleri, aynı zamanda tartışmanın hangi kurallar çerçevesinde gerçekleştirildiğini de göstermektedir.
3. **Akıl ve Mantığın Üstünlüğü:** Budist dönemde münazaraların giderek yaygınlaşması mantık biliminin eğitimini yaygınlaştırdı ve geliştirdi. Birbirine karşıt meseleler mantık dahilinde ortaya atılan argümanlarla desteklenirdi. Mantık dersleri, öğrencinin zihinsel yapısını ve bilgi düzeyini olumlu yönde etkilediği düşüncesinden hareketle müfredatta önemli bir yer edinmişti (Thomas, 2004, s.244-245). Bu yöntemle öğrencilerin sebep-sonuç ilişkisini iyi kurabildiği ve eleştirel düşünme yeteneğinin gelişmesi esas alınmıştı.
4. **Geziler:** Budist keşişlerin öğretmenlik kadar önemli vazifeleri, Budizm'i yaymaktı. Sariputta, Mahayagga, Aniruddha, Rahula gibi dönemin meşhur hocaları bütün Hindistan'ı dolaşarak gençlere Budizm'i öğretmek amacıyla yoğun çaba göstermişlerdi. Bilhassa Buda'nın kuzenleri Devadatta ve Ananda, üvey kardeşi Nanda pek çok genç erkeğe kılavuzluk etti. Bilhassa Upali adında bir berber manastır disiplininin uzmanı oldu ve erken Budist düzeninde önemli rol oynadı (Akira, 1990, s.33).
5. **Konferanslar:** Dinî meselelerin başlıca gündem konusu olan konferanslar, yıl boyunca her ay başında Budist keşişlerin başkanlığında gerçekleştirilirdi. Halka kapalı olarak düzenlenen bu konferanslara keşişlerin de katılımı zorunluydu. En yaşlı keşiş, diğer keşişleri kararlaştırılan bina yahut mağaraya davet ederdi. Toplantıya henüz keşiş olmamış talebeler ve kadın keşişler katılamazdı (Budda, 1935, s.307-309).
6. **Meditasyon:** Genel olarak ruhî odaklanma manasına gelmektedir. Budizm'de bir mağaranın yahut bir ormanın içinde her şeyden soyutlanarak uzun süreli meditasyonlar yapmak ruhun kurtuluş yollarından birisi olarak kabul edilmişti. Öğrencilerin ancak yıllarca gördükleri eğitimden sonra başlangıçta hocalarıyla birlikte ve yeterli bulunduğu da tek başına meditasyona çıkmalarına müsaade edilirdi (Güç ve Sert, 2020, s.18; Akira, 1990, s.67). Meditasyona başlayan kişi zihnini beş engelden arınmaya çalışırdı. Bunlar genel olarak dünyaya duyulan tutku ya da özlem, kötülük, tembellik ve uyuşukluk, dikkat dağınıklığı ve tedirginlik, şüphe olarak ifade edilmektedir (Thomas, 2004, s.120). İlk meditasyonda keşiş arzudan uzaklaşarak sevinç ve mutluluk duyar ve bu duygulara mantık yürütme ve düşünme eşlik eder (Eliade, 2003, s.114).
7. **Eğitimli Meclisi:** Ay başlarındaki konferansların yanı sıra her ayın sonunda eğitimli sınıfın bir araya gelmesi, Budist eğitim sürecinin önemli bir aşaması olarak görülürdü. Toplantıların amacı, din adamlarının ve adayların ahlaki standartlarını yükseltmeye çalışmaktı. Öğrenci ve hocaların bunlara katılımı zorunluydu. Şayet bir keşiş, hastalık veya öngörülemeyen olaylar nedeniyle mazeret bildirmişse, toplantı onun katılabilmesi için kendisine yakın bir yerde gerçekleştirilirdi yahut rızasını vekaleten göndermek şartıyla toplantıda olduğu kabul edilirdi. Bütünüyle ahlaki bir

etki yaratabilmek amacıyla düzenlenen bu toplantılar demokratik bir yapıya sahipti (Akira, 1990, s.63; Banerjee, t.y., s.4).

Viharalardaki eğitimin amacı; yaşamın ıstıraplarından, acılarından kurtulup Nirvana'ya ulaşmak olduğuna göre öğrencilere kurtuluşun yollarını öğretmek, müfredatın en önemli konusu hâline gelmişti. İstiraba son vermek için arzulardan, fani işlerden sıyrılmak gerekir. Bu sürekli tekrarlanan devrelerden kurtulmanın yolu Nirvana'dır. Budizm'de insan hayatının nihaî gayesi olarak kabul edilir. Özellikle din kitaplarını incelemek, araştırmak, keşif olmak isteyenlerin eğitiminde esastır. Nirvana, öğrencinin eğitiminin tamamlanmasıyla ulaştığı son durumdur. Ayrıca doküma tezgahlarında çalışmak, ütü yapmak, sökükle ve yırtıkları dikmek, çizim, eskiz çıkarmak, hesap yapmak, ilaç hazırlamak, ameliyat yapmak ve yeni sözcük üretmek, Budist eğitimin farklı aşamalarında gerçekleştirilen hizmet içi eğitim konularıydı (Ruben, 2000, s.139; Güç ve Sert, 2020, s.23; Thomas, 2004, s.121). Budizm, bilimsel bir tıbbın kurulmasında oldukça önemli bir rol oynadı. Bilhassa gezgin doktorlar zamanla geniş bir tıbbi bilgi deposunun ortaya çıkmasını sağladılar (Omvedt, 2003, s.141). Bu okullarda yetişen Budistler ilerleyen zamanlarda hekim görevi görüyor, şifalı otlarla ilaçlar yaparak zengin-yoksul farkı gözetmeksizin bütün insanlara yardım ediyorlardı (Demirel, 2015, s.132). Bu manastırlarda, dinî bilgiler dışında mantık, şiir, tarih ve dil bilgisi (özellikle Sanskritçe) gibi dersler öğretilirdi. Seminerin başında bir başkan, birkaç asistan ve elliye yakın öğrenci bulunurdu. Manastır hayatı bir yaşam şekli ve bir yaşam tercihiydi. Her manastırın kendine ait bir yaşam tarzı bulunurdu. Mesela bazı yerlerde keşişlerin astroloji gibi farklı konularla uğraştıkları söylenmektedir (Banerjee, t.y., s.7; Turan, 2004, s.62, 65-66).

Nirvana sanıldığı gibi ölümünden sonra değil, burada ve şimdi gerçekleştirilebilecek olan ruhsal bir durumdur. Başlıca hedef; istek ve tutkuların yok olması, ıstırapın tesir edemeyeceği bir huzura, aşkın bir mutluluğa erişmektir. Tüm istek ve tutkulara bırakılmadan olanla yetinmekten kaynaklanan iyimser bir kanaatkarlık kazanılmadan Nirvana gerçekleştirilemezdi. Nirvana'yı gerçekleştiren kimse, bir taraftan da günlük yaşamını normal haliyle sürdürürdü. Nirvana'ya erişen kimselerin tek farkı, bu zorunlulukların dışında kalmayı başarabilmesiydi. Kuşkusuz acı da çekerlerdi ama bunlara bilgece katlanmasını, olayların doğal akışına boyun eğmesini bilirdi. Gerçeğin sözcüklerle, kavramlarla değil, ancak yaşantıyla ve deneyimle kavranabileceğini savunan bu eğitim anlayışında; kavramlara tutsak olmak yerine onları tam olarak denetim altına almanın yolları öğretilmeye çalışılmıştı. Cemil Meriç'e göre "huzur" olarak ifade edilen Nirvana'ya ancak bu kadar uzun süreli bir öz kültürle; şüphenin, şehvetin ve diğer tüm kötülüklerin prangasının kırılmasıyla ulaşılabilirdi (Tezokur, 2001, s.109; Dutt, 2018, 198-199; Meriç, 2022, s.178).

Bu öğretiler temelinde yapılandırılan ve etkisini günümüze dek sürdüren Budist eğitim anlayışının temel ilkelerini şu şekilde sıralamak mümkündür: *Eğitimin gelişmesi/yayılməsi*: Budist eğitimde karakter eğitimi, çocuğun kişiliğinin zihinsel, fiziksel, entelektüel ve ahlaki gelişimi esastır. *Karakter eğitimi*: Disiplin, sert ve acımasızdır. Bekârlık zorunlu olmasa da tercih edilmektedir. *Dinî eğitim*: Müfredattaki en önemli ders dindir. Eğitimin yegâne ve en önemli amacı Budizm'in ilkelerini yeni nesillere öğretmek ve Nirvana'ya ulaşma yollarını aktarmaktır. *Yaşam için eğitim*: Budizm, olağan gündelik hayatı dışlamadığından din eğitimi pratik konularla bir arada yürütülmüştür. (Dutt, 2018, s.199; Banerjee, t.y., s.8). Eğitimler salt manastır içerisindeki adaylara yönelik gerçekleştirilmemiş, halk arasında da yaygınlık göstermiştir. Bu bağlamda halk eğitimine bilhassa önem verilmiştir.

Budist Dönemde Halk Eğitimi

Bu dönemde Budist manastırlarında yani viharalarında yapılan din eğitimi, eğitim sisteminin temelini oluşturduğundan halkın eğitimi konusunda herhangi bir politika geliştirilmemiştir. Başka bir ifadeyle MÖ 600 ile MS 600 yılları arasında Hindistan'daki eğitim bütünüyle dinî karakterde olduğundan, eğitim sistemi yalnızca keşiş adayları için yapılandırılmıştı. Ancak dönemin sonlarına doğru bazı manastır keşişleri eğitimin yalnızca manastır sınırları içinde kalmasını eleştirmeye ve halkın da dinî-ahlaki eğitime ihtiyacı olduğunu, keşişlerin bunu karşılıklı konuşmalar ve kısa vaazlarla vermesi gerektiğini söylemeye başlamışlardı. Böylelikle yalnızca keşişler için değil aynı zamanda dışarıdan bilgi arayan insanlara yönelmeye başladılar. Manastır üyelerine yönelik bir yatılı okul idealleri üzerine örgütlenen viharaların zamanla sıradan insanlar için bir gündüz okulu olarak faaliyet göstermeye başladığı söylenebilir. Halkın eğitiminden sorumlu öğretmenler oldukça kültürlü, deneyimli ve eğitimli kişilerden seçilirdi (Banerjee, t.y., s.7; Hopkins, 1895, s.325).

Budist Dönemde Kız Çocuklarının Eğitimi

Bu dönemde kız çocukları için hiçbir sistemli ve kurumsal eğitim yoktur. Zira Buda'nın, kadınları şeytanın canlı temsilcileri ve kötülüklerin kaynağı olduğunu söylediğine inanılmıştır. Fakat Buda doktrinini açıklarken kadın veya erkek ayrımı yapmamasına rağmen kadınların manastıra girmesine ilk etapta izin vermemiştir. Buda'nın ilk dönemde kadınları manastıra kabul etmemesinin sebepleri konusunda muhtelif rivayetler bulunmaktadır. Bu nedenle viharalarda eğitim gören talebelere de olabildiğince kadınlardan uzak durmaları öğütlenmiş ve kızların dinî eğitim dahi almalarına izin verilmemiştir. Ancak Buda'nın öğrencilerinden Ananda'nın aracılığıyla beş yüz kız öğrencinin, yoğun sınırlamalar ve kurallar altında dahi olsa ilk defa viharalarda eğitim görmesi sağlandı. Bu sebeple kadın keşişlerin manastırları, erkek keşişlerin manastırlarından sonra kuruldu (Akira, 1990, s.34; Turan, 2013, s.5; Arslan, 2014, s.152-153; Banerjee, t.y., s.6; Hopkins, 1895, s.310). Ayrıca Buda, keşiş ve rahibeler arasındaki iletişimi asgari düzeye indirmek amacıyla katı kısıtlamalar

getirdi. Rahibelerin koşulları keşişlere oranla daha katı ve sert kurallardan oluşuyordu ve rahibeler, keşiş cemaatinin vesayeti altında bulunuyordu. Kadın keşişlerin manastıra girmesinde düzenlenen tek bir tören vardı. Bu törenden sonra gerçek eğitim başlar, keşiş adayı bir hocaya teslim edilir ve topluluğa tanıtılırdı. Bir kadın aday 18 yaşına geldiğinde kendisini “deneme süresindeki rahibe” (siksamana) olarak nitelendirilen bir törene tabi tutulurdu. Akabinde 2 yıllık bir eğitim süreci başlardı. Bu eğitim tamamladığında artık rahibe olabilecekti (Akira, 1990, s.34,62; Turan, 2013, s.7; Öztürk, 2010, s.92; Omvedt, 2003, s.82).

Budist Dönemde Meslek Eğitimi

Din eğitimi dışında farklı konu ve dallarda uzmanlaşmak isteyen öğrencilere o konuların uzmanları tarafından eğitim verilirdi. Manastırlardaki tedrisat, öğrencilerin tüm işleri kendileri yapmalarından dolayı meslek eğitimini de kapsamaktaydı. Söz gelimi, öğrenciler; kıyafetlerinin dikimini, bakımını, temizliğini bizzat yapmak zorundalardı. Müfredatta mimarlık dersi de yer alıyordu. Böylece öğrenciler eğitimlerini tamamlamalarının ardından Hindistan’ın farklı yerlerinde yeni viharalar yapabilecek, eskilerini restore edebilecek niteliklere sahip kılınmak istenmişti. Ayrıca manastır keşişleri, viharaların dışında yaşayan Budistlere yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli pratik bilgileri de öğretirlerdi (Banerjee, t.y., s.8).

Budist Eğitim Sisteminde Öğretmenin Rolü

Budizm, psikoloji ve felsefeyi kapsayan bir din olduğu iddiasıyla Budist öğretmenler huzur ve barış içerisinde bir yaşam biçiminin yollarını öğreten “aydınlanmış sınıf” olarak kabul edilmişlerdi. Öğretmenler, din adamı olmaları nedeniyle azla yetinmeyi bilen, acıya karşı duyarlılık geliştirmiş kimselerdi. Usta-çırak ilişkisi içerisinde eğitim verilmekte olup her öğrenciye entelektüel ve manevi rehberi olmak üzere bir öğretmen tahsis edilirdi. Uzun süren eğitim sürecinde hocalar, öğrencilerinin manevi babaları kabul edilirdi (Akira, 1990, s.67). Bu hususta Buda, öğretmenin öğrencisini evladı gibi, öğrenci de öğretmenini babası gibi kabul etmesi gerektiğini öğütlemiştir. Bunlara ek olarak “Kardeşler! Bir öğretmenin nezaketinde on yıl yaşamınızı buyuruyorum. Daha sonra öğrenciliğinin onuncu yılını tamamlayan kendi başına çalışabilir.” (Büyükdüvenci, 1983, s.227) diyerek deneyime, karşılıklı iletişime ve yetkin olabilme sürecinin ehemmiyetinden bahsetmiştir.

Manevi yönetici olan Guru’nun rolü, öğrencisinin izlediği yolu aşama aşama denetlemek ve yönlendirmektir. Guru olarak adlandırılan bu manevi önder Sangha teşkilatıyla birlikte tecrübeli keşişlere dönüşmüşlerdi. Budist dönemde hocalar, *Acharyas* ve *Upadhayas* olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştı. İlk kademe olan *Acharyas* döneminde öğretmenlerden, manastırdaki öğrencilerle bir arada on iki yıl boyunca kalmaları istenirdi. Öğrencilerin, çıraklıktan kalfalığa ve ustalığa geçişlerine, bu süre içerisinde geliştirdiği ilişkilere göre hocalar karar verirdi (Budda, 1935, s.196; Öztürk, 2010, s.91). Viharalardaki disiplinin oldukça sert olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin, kötü davranışta bulunan veya itaatsizlik yapan öğrencilerin eğitimlerine son verme hakkı vardı. Öğrencinin inancında bir samimiyetsizliğin tespit edilmesi, manastırın kutsallığına hanel getirecek bir davranışta bulunması ve öğretmene saygısızlık etmesi durumlarında ihraç cezası verilirdi. Birebir çalışmanın esas olduğu Budist eğitim sisteminde öğretmenin ölmesi yahut din değiştirip ayrıldığı durumlarda öğrencinin olumsuz etkileneceği düşüncesiyle eğitime son verilirdi (Akira, 1990, s.63).

Budist Eğitim Sisteminde Öğrencilerin Yeri

Budist eğitim sisteminde öğrenciler, öğretmenlerin kişisel asistanlığı ve hizmeti dahil her türlü işten mesul tutulurlardı. *Guru-sisya* (öğretmen-öğrenci) ilişkilerinde öğrencinin sorgusuz sualsiz hizmet etmesi ve gurunun otoritesini kabul etmesi gerekiyordu (Omvedt, 2003, s.139). Sabahın en erken saatlerinden gün bitimine kadar öğretmenlerinin direktiflerine göre hareket ederlerdi. Sabah kalkar kalkmaz hocalarının işleriyle ilgilenmeye başlayan bir talebenin ilk vazifesi, çoğunlukla öğretmenlerine dışlerini yıkamasında yardımcı olmaktı. Daha sonra kahvaltılı sofrasını hazırlar ve hocasına süt ve pirinçten oluşan kahvaltısını sunar. Ardından bulaşıkları yıkayıp odanın temizliğiyle meşgul olurdu. Temizlik, dikim, bakım vb. tüm dâhili işleri bitirdikten sonra hocasının kıyafetlerini giymesine yardımcı olur ve onun isteği doğrultusunda birlikte dışarı çıkarlardı. Yürüyüş esnasında öğrenci ne hocasının direktiflerini duymayacak kadar uzakta ne de arkadaşı gibi yanında yürüyebilirdi. Ağaç altlarında, mağaralarda, ağaç kovuklarında ve açık arazilerde yaşam sürerlerdi. Ustaları olan tecrübeli, yaşlı keşişlerin gözetiminde çevrede dolaşır, parklarda ve ormanlarda gecelemişlerdir. Öğrencinin hiçbir koşulda hocasının konuşmasını kesmeye, yanlış olsa dahi müdahale etmeye hakkı yoktu. Öğrenci, hocası tarafından her an manastırdan kovulabileceğini bilir ve bu korkuyla söylenenleri kusursuz bir şekilde yerine getirmeye çalışırdı. Özellikle hocasına sırtını dönmemeye, meditasyon dönemlerinde saygısızca davranmamaya, hürmette kusur etmemeye, utanma duygusunu kaybetmemeye ve kendini tamamen öğretmene ve işlerine adanmış, şüphe uyandıracak hareketler yapmamaya özen gösterirdi (Öztürk, 2010, s.98-99). Ders zamanı önceden belli olmayıp öğrenciler, hocalarının istedikleri zaman ve mekânda ders verebileceğini hatırlarında tutarak her an hazırlıklı olmalıydılar.

Sonuç

Eski dönemde Hindistan’da eğitim, Brahmanizm ve Budizm’in etkisi altında başladığı bir gerçektir. Eski dönemlerde, sadece saray ve çevresinin eğitim alabileceği bir düzen vardır. Halk için, yazı malzemesi ve kitap temini imkânsızdır. Halkın, öğretmen ve eğitici bulması da imkânsızdır. Bu bağlamda; Brahmanizm ve Budizm’in, en eski eğitim kurumları olması kaçınılmazdır.

Kast sisteminde en üste sınıfı oluşturan Brahmanlar, kendi öğretileri temel alarak eğitim verilmekteydi. Buralarda, Brahma'ya ulaşmanın yollarının öğretilmekteydi. Öğrenciler, Brahmanizm'e göre; evrenin oluşumunu, doğa olayların meydana gelişini, tanrı ve tanrıçaları, onlarla ilgili ilahileri öğrenmekteydi.

Kutsal Veda metinleri, sadece Brahmanlar biliyorlardı. Bu metinlerin yazıya dökülmesi ve başkasına öğretilmesi yasaktı. Brahmanlar bu metinleri sadece kendi oğullarına öğretiyorlardı. Böylece, mesleki gücü ellerinde tutmayı başarıyorlardı.

Brahmanların gücü, tanrı ve tanrıçaların önüne geçmeye başlayınca, buna tepki olarak Budizm öğretisi ortaya çıkmıştır. Budizm'in kurucusu, Gautama Siddhartha'dır. İnsanlara, aydınlanmanın yollarını öğretmeyi amaçlıyordu. Kast sistemini reddeden Budizm, hızla gelişmeye başladı. Özellikle Budist manastır ve tapınaklar, yerleşim birimlerine en uzak ve ulaşılması zor yerlere kurulmuştur. Böylece, buralara gelen öğrencilerin dünyevi isteklerden arınması sağlanırdı.

Brahmanizm ve Budizm'e ait tapınak ve manastırlar sayesinde halkın eğitim alması sağlanmıştır. Gençler buralarda, iyi ahlaklı insanlar olarak eğitiliyorlardı. Devlet yönetiminde görev alabiliyorlardı.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Hindistan'da halkın eğitilmesi, Brahmanizm ve Budizm'in temel olarak alınmasıyla başlamıştır.

Kaynakça

- Akira, H. (1990). *A History of Indian Buddhism from Sakyamuni to Early Mahayana*. Trns. & Ed. Paul Groner, University of Hawaii Press, America.
- Arslan, H. (2014). Budizm’de Kadının Konumu. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.39, 147-179.
- Banerjee, A. C. (t.y.) “Buddhism-Its Contribution to Indian Culture”, 2-3. <https://core.ac.uk/download/pdf/7433516.pdf> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- Bilal, M. (2018). Budizm İnanıcının Türk Devletleri Üzerindeki Etkisi. *Anasay*, Yıl:2, S.6, 63-80.
- Budda, A. H. Ö. (1935). *Dinler Tarihi*, C.I, Dün be Yarın Tercüme Külliyyatı, İstanbul.
- Büyükdüvenci, S. (1983). Yaşamboyu Eğitim, Felsefesi Üzerine. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 16(2), 225-242.
- Demirel, Ş. (2015). Budizm’in Doğduğu Topraklarda Barınamaması Üzerine. *Türkbilim*, C.3, S.18, 127-138.
- Demirel, Ş. (2016). Hindistan’da Kast Sisteminin Tarihsel Gelişimi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler e-Dergisi*, S.54, 910-919.
- Demirel, Ş. (2017). Hinduizm’in Tarihsel Serüveni. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, S.18, 561-577.
- Dutt, R. C. (2018). *History of India*, Vol.I, Reproduced by Sani H. Panhwar.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C.II, Çev. Ali Berktaş, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Ellwood, R. S. and Alles, G. D. (2007). *The Encyclopedia of World Religions*, Revised Edition, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, America.
- Emektar, M. (2019). *Hindistan’da Türk-İslâm Devletlerinde Eğitim-Öğretim Teşkilatı* (Tez No. 577067). (Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Erşan, H. ve Akdeniz, G. (2019). Türk-İslam Medreseleri ve Budist Viharaları Üzerine Bir İnceleme. *Kırklareli University Journal of Engineering and Science*, 5-2, 87-110.
- Gutek, G. L. (1997). *Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*. Çev. Nesrin Kale, Pegem Yayınları, Ankara.
- Güç, A ve Sert, E. (2020). Budizm’de Dört Temel Gerçek, Sekiz Dilimli Yol ve Nirvana. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, C.5, S.12, 3-28.
- Gül, G. (2004). Birey, Toplum, Eğitim ve Öğretmen. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.1, 223-236.
- Günay, N. (1999). Tarihi Süreç Açısından Budizm ve Öğretisi. *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Yıl:1, S.1, 173-194.
- Gürkan, S. L. (2003). Manastır. *TDVİA*, C.27, Ankara, 558-560.
- Güzeldal, Y. (2019). Hint Kökenli Dinlerde Manastır Yaşamı ve Tekke Hayatı Üzerine Bir İnceleme. *Tasavvuf Dergisi*, (43), 55-84.
- Hopkins, E. W. (1895). *The Religions of India*, Vol.I, Ginn&Company, London.
- Kaya, M. (2021). Budizm’in Misyona Anlayışının Temelleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 24-44.
- Kayalı, Y. (2022). Buddhist ve Caimist Düşünce Hareketinin Tarihi. Y. Kayalı (Ed.), *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kayalı, Y. ve Hakman, I. (2021). Buddhist Sanskrit Edebiyatı, Avadanalar Adlı Koleksiyon ve Aşokavadana Üzerine Bir Derlem Çalışması. *Türkiye’de Hindistan Çalışmaları-I*, A. M. Dünder ve Y. Kayalı (Ed.), Ankara Üniversitesi Basımevi, 225-249.
- Kayalı, Y. ve Hakman, I. (2021). Eskiçağ Hindistan Tarihinin İki Buddhist Hamisi: Maurya İmparatoru Aşoka ve Kuşan Kralı Kanişka. *Doğu Dilleri Dergisi*, C. VI, S.1, 1-16.
- Meriç, C. (2022). *Bir Dünyanın Eşiğinde*. Yayına Hzl. M. A. Meriç, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Omvedt, G. (2003). *Buddhism in India*, Sage Publications, New Delhi.
- Öztürk, A. E. (2010). *Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm ve Budizm’de Din Adamları*, (Tez No. 313981). (Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ruben, W. (2000). *Eski Metinlere Göre Budizm*. Hzl. Lütfü Bozkurt, III. Basım, Okyanus Yayınları, İstanbul.
- Sarao, K. T. (t.y.) Vihāra. <https://www.researchgate.net/publication/315862129>. (Erişim tarihi:29.10.2023).
- Singh, A. (2022). Origin of Nālandā Mahāvihāra: Structure as Evidence and Seal as Symbol. *Ancient Asia*, 13, 1-11.
- Şahin, H. H. (2022). Bâbürlü Devleti’nde Eğitim-Öğretim Faaliyeti ve Eğitim Kurumları, Educational Activities And Institutions In Mughal (Baburids) Empire. *Türklerin Mirası*, Anadolu Üniversitesi Rektörlüğü Bas., Eskişehir.
- Şen, S. (2019). Şaman Sözcüğü Eski Türkçede Niçin Görülmez, Çağdaş Türkçede Nasıl Ortaya Çıkmıştır? *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (46), 163-175.

- Tezokur, H. (2001). Buda ve Mesajı. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.III, S.2, 109-130.
- Thomas, E. J. (2004). *The History of Buddhist Thought*. Asian Educational Services, New Delhi.
- Turan, E. Z. (2004). *Budizm’de Manastır Hayatı*, Ankara Üniversitesi, (Tez No. 141148). (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Turan, E. Z. (2013). Budizm’de Sangha Teşkilatı ve Kadın Keşişler. *International Journal of Religious Sciences*, S.1, 1-9.
- Tümer, G. (1992a). Brahmanizm. *TDVİA*, C.6, İstanbul, 329-333.
- Tümer, G. (1992b). Budizm. *TDVİA*, C.6, İstanbul, 352-360.
- Tümer, G. ve Küçük, A. (1993). *Dinler Tarihi*, II. Baskı, Ocak Yayınları, Ankara.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğimizi beyan ederiz.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makaleye yazarlar eşit düzeyde katkı sunmuşlardır.

Çıkar Beyanı

“Budist Dönemde Hindistan’da Eğitim” başlıklı makalenin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.